

Landgoed Ekenstein en Groot Rusthoven

Een verbeterplan voor het groene hart van de gemeente Eemsdelta

HET GROENE GENOOTSCHAP

Voor meer biodiversiteit rond Ekenstein en Groot Rusthoven

Inhoudsopgave

1 Inleiding

2 Gebiedsbeschrijving

2.1 Ligging

2.2 Huidige situatie

3 Doelstellingen en visie

3.1 Biodiversiteit

3.2 Educatie

4 Beheer

4.1 Waterlopen

4.2 Bermbeheer

4.3 Park Ekenstein

4.4 Hooilanden

4.5 Boomgaard Ekenstein

4.6 Steenfabriek Rusthoven

4.7 Bosjes Staatsbosbeheer

4.8 Algemeen

5 Educatie

5.1 Excursies

5.2 Onderwijs

6 Financiering

1 Inleiding

Ekenstein was vroeger een grote publiekstrekker van ouders met kinderen. Schoolklassen gingen naar de kinderboerderij en de speeltuin of bezochten het park. Hoewel het landgoed Ekenstein nog steeds veel mensen trekt, is het niet meer de publiekstrekker van vroeger. De voorzieningen zijn inmiddels vervallen of helemaal verdwenen.

Tijdens de Burgertop in 2016 heeft de Kopgroep Ekenstein zich bij de gemeente Eemsdelta gepresenteerd als aanjager van het herstel van Landgoed Ekenstein. Doel van de Kopgroep is het landgoed weer op de kaart te zetten en een centrale plaats te geven in de gemeente en in de regio Noord Groningen. Met de aanwezige culturele, historische en ecologische waarden in dit gebied is er potentie om uit te groeien tot een toeristische trekpleister in de regio. De gemeente Eemsdelta heeft dit initiatief van de Kopgroep inmiddels omarmd.

De Kopgroep richtte zich in eerste instantie vooral op de culturele en historische waarde van met name het park rond het hotel Ekenstein. Vanuit de Kopgroep is er daarna een andere burgerinitiatiefgroep ontstaan: Het Groene Genootschap. Deze groep bestaat uit vijf vrijwilligers en richt zich met name op natuurherstel en versterken van de biodiversiteit. Daarbij kijkt Het Groene Genootschap niet alleen naar het landgoed Ekenstein maar naar het hele “groene” gebied er omheen. Daarbij gaat het om hooilanden, weidegebieden, kleine bossen en het gebied ‘Groot Rusthoven’. Onder Groot Rusthoven vallen de borg Rusthoven met tuinen en oprijlaan en het terrein rond de oude steenfabriek. Het Groene Genootschap ziet het gebied rond beide oude borgen als één geheel en streeft naar natuurherstel en natuurontwikkeling in alle deelgebieden. Om meer biodiversiteit te krijgen in het gebied moet daarvoor het natuurbeheer beter op elkaar worden afgestemd.

Dit plan moet worden gezien als een ‘beheerschets’ om die genoemde uitgangspunten in concrete maatregelen om te zetten. Het plan is ontstaan na gesprekken met de eigenaren van de verschillende terreinen: Staatsbosbeheer, Groninger Landschap, de gemeente Eemsdelta, de pachter en bewoners. Ook is er door leden van het Groene Genootschap onderzoek gedaan naar de stand van de biodiversiteit in het hele gebied. Door al deze activiteiten, dialoog en onderzoek, denken de leden van deze groep dat er veel mogelijkheden zijn om de natuur rondom Ekenstein en Rusthoven een stevige impuls te geven.

Maart 2025

Het Groene Genootschap:

Jan Langelaar

Jan Beekman

John van Zaanen

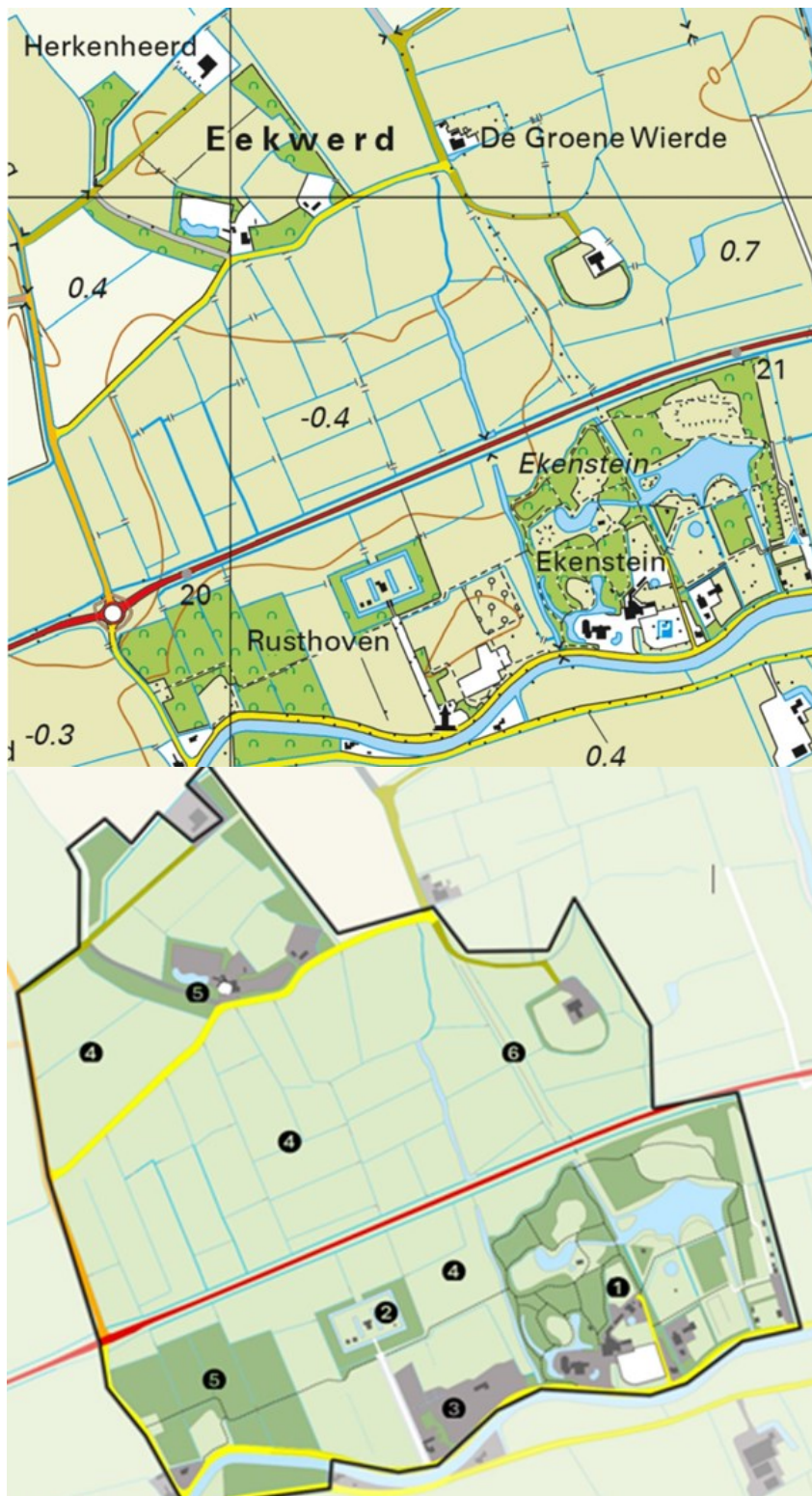
Henk Siekman

Jaap Nuiver

2 Gebiedsbeschrijving

2.1 Ligging

Op de kaartjes hieronder is de ligging van het doelgebied te zien: tussen Appingedam en Wirdum ten noorden van het Damsterdiep en doorsneden door de provinciale weg N360.

Het gebied is in bezit van diverse eigenaren. Die deelgebieden zijn met nummers aangegeven:

- ① Landgoed Ekenstein, eigenaar gemeente Eemsdelta
- ② Borg Rusthoven, particulier bezit
- ③ Terrein voormalige steenfabriek Rusthoven, eigenaar Groninger Landschap
- ④ Hooilanden en weidegebied, eigenaar Staatsbosbeheer
- ⑤ Diverse gemengde bosjes, eigenaar Staatsbosbeheer
- ⑥ Boomgaard Ekenstein, eigenaar Staatsbosbeheer

2.2 Huidige situatie: een verkenning van het gebied

Landgoed Ekenstein

De borg Ekenstein werd in 1648 gebouwd. Zowel het oude huis als de omringende gebouwen zijn rijksmonumenten. Ook de door landschapsarchitect Roodbaard ontworpen tuin achter de borg is een rijksmonument. De afgelopen jaren is het landgoed Ekenstein enigszins verwaarloosd en daardoor is er sprake van behoorlijk wat achterstallig onderhoud. Om daar structureel verandering in te brengen heeft de gemeente daar veel onderzoek laten uitvoeren. Deskundigen namen het hele park onder de loep, wat uiteindelijk resulteerde in een groot verbeterplan met de nadruk op het herstel van de oude Roodbaardtuint. Dit zogenaemde Masterplan is in de zomer van 2024 vastgesteld door het college van Burgemeester en

Wethouders van de gemeente Eemsdelta. Er is daarna gewerkt aan een Voorlopig Ontwerp door de gemeente, een landschapsarchitect en andere deskundigen om in aanmerking te komen voor een provinciale subsidie voor erfgoed. Dit voorjaar is deze subsidie toegekend. Daarnaast wordt op dit moment het oude landhuis (borg) Ekenstein en bijgebouwen gerestaureerd, versterkt en gemoderniseerd. De huidige eigenaar zoekt een koper voor het hotel-restaurant en omgeving.

De borg Rusthoven

Dit monumentale huis is, net als de borg Ekenstein, gebouwd in de 17^e eeuw. De borg Rusthoven is de afgelopen jaren, mede vanwege de gevolgen van aardbevingen door gaswinning, geheel gerestaureerd. De tuin rond het huis is daarna opnieuw ingericht. Oude abelen omringen de borg en langs de lange oprijlaan staan essen. Het eigendom en het beheer van de borg, de tuin en de oprijlaan is geheel in particuliere handen.

Steenfabriek Rusthoven

De ruïne van de voormalige steenfabriek Rusthoven en het omliggende terrein is sinds 2019 in het bezit van Het Groninger Landschap. Het is één weinige overgebleven steenfabriek met een ringoven in de provincie. De ringoven, waarin vroeger de stenen gebakken werden, is een belangrijke overwinteringsplek voor vleermuizen. In het gebied zijn informatieborden geplaatst en er is een grote boomgaard aangeplant. Het terrein van de fabriek bestaat verder uit wat verruigde natuur, die nog wat onderhoud vraagt. Een groep vrijwilligers van het Groninger Landschap is daar regelmatig mee aan het werk.

Hooilanden en weidegebied

Rondom het park Ekenstein, de borg Rusthoven en de steenfabriek liggen hooilanden. De pachter maait deze hooilandjes, in opdracht van Staatsbosbeheer, twee keer per jaar en voert het maaisel af. Dit gebeurt al meer dan twintig jaar, waardoor er steeds meer kruiden in het grasland voorkomen. Ooit is er hier veel klei afgegraven ten behoeve van de steenfabriek, waardoor deze graslanden wat lager liggen. Maar er zijn tegelijk nog grote verschillen tussen hele lage, natte delen en wat hogere 'bulten' in het terrein. Die afwisseling van droger en natter terrein heeft

voordelen voor de biodiversiteit, maar is ook een beperkende factor voor het maaien, met name in het voorjaar. De pachter beheert ook de graslanden aan de noordkant van de N360. Die zijn in gebruik als (extensief) weiland, maar worden ook twee maal per jaar gemaaid, waarna het maaisel wordt afgevoerd. Een klein deel van dit terrein kan de pachter gebruiken als akkerland. Tussen de weilanden en aan de slootranden treedt verruiging op en is daarmee een geschikte plek voor rietvogels. In de natte delen van de weilanden komen 's winter veel ganzen en eenden voor.

Bosjes

In het hele gebied liggen diverse kleinere bosjes. Het grootste daarvan is het bos westelijk van de borg Rusthoven. Staatsbosbeheer beheert dit bos. Als gevolg van essentaksterfte is een groot deel van dat bosperceel sterk uitgedund en heeft er ook nieuwe aanplant plaatsgevonden. Daarna is dat bos slechts summier onderhouden, een deel van bosranden zijn niet lang geleden nog enigszins gedund. De struiklaag in het bos is nu sterk ontwikkeld maar de randen verruigen. Staatsbosbeheer heeft onlangs de brug vanuit de hooilanden naar het bosje vernieuwd. Aan de overkant van de N360 staan bij de Bolhuislaan nog een aantal kleinere bosjes waar meer hogere bomen aanwezig zijn.

Boomgaard Ekenstein

Vanuit het park Ekenstein kunnen wandelaars via een pad en twee bruggetjes de oude boomgaard bereiken. Eens was dit de oude toegangsweg naar Ekenstein vanuit Wirdum. Al rond 1900 stonden hier vruchtbomen, maar de huidige boomgaard dateert van de jaren '80. De leeftijd van de oudste bomen is dus circa 50 jaar. De vruchtbomen zijn slecht onderhouden, er is sprake van veel achterstallig onderhoud. Eerder hielden schapen het gras tussen de bomen kort. Nu dat niet meer gebeurt, verruigt het terrein sterk. In het najaar van 2024 is er, in het kader van een Natuurwerkdag, gemaaid en is het verzamelde maaisel grotendeels afgevoerd. Er is op dit moment nog geen planning rond structureel onderhoud van deze fraaie boomgaard.

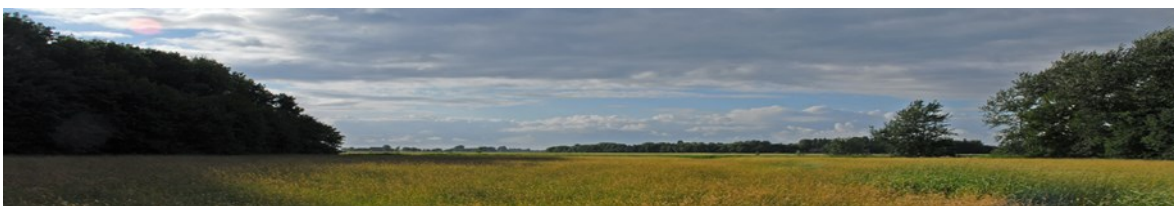

3 Doelstellingen en visie

- *Het ontwikkelen van meer biodiversiteit rondom landgoed Ekenstein en de borg Rusthoven.*
- *Het ontwikkelen van initiatieven op het gebied van natuur- en cultuureducatie in dit gebied.*

3.1 Biodiversiteit

Zoals bekend gaat in heel Nederland de biodiversiteit al jaren achteruit. Daarbij gaat vaak veel aandacht uit naar zeldzame soorten planten en dieren in kwetsbare gebieden. Maar de teruggang in biodiversiteit blijft niet beperkt tot de zogenaamde Natura 2000 gebieden. Bijna overal in het landelijk gebied is het slecht gesteld met de biodiversiteit. Het gevolg is vaak een veel eentoniger landschap waar steeds minder verschillende soorten organismen kunnen leven. Door de toegenomen belangstelling voor het verlies aan biodiversiteit hebben gelukkig ook overheden steeds meer aandacht voor het instandhouding en versterking van de natuur. Vanuit het rijk, de provincies en gemeenten ontstaan steeds meer initiatieven op dit gebied. Ook de gemeente Eemsdelta bleef niet achter en formuleerde hierover recent de visie en ambities in het "Programma Groen". De doelen van het Groene Genootschap concentreren zich dan ook vooral op de daar beschreven thema's Biodiversiteit en Landschap.

Uit de gebiedsverkenning blijkt dat de diverse eigenaren hun terreinen op verschillende manieren beheren. Uit ons veldonderzoek en de gesprekken van Het Groene Genootschap met alle betrokkenen werd duidelijk dat ieder een eigen visie heeft op de inrichting, het onderhoud en de controle. De financiële ruimte speelt bij het beheren een grote rol en bepaalt vaak welk noodzakelijk onderhoud wordt uitgevoerd of juist niet. Daarnaast was tot voor kort maar zeer beperkt sprake van afstemming en samenwerking tussen de gebiedseigenaren.

In het hele gebied is veel te beleven op het gebied van landschap en natuur. De deelgebieden kennen de eigen kenmerkende soorten, waarbij de verschillende landschappen onderling samenhangen en elkaar beïnvloeden. Juist daar is ons inziens veel winst te behalen ten aanzien van de verbetering van de biodiversiteit in het gebied. Daarom pleiten wij ten aanzien van de vergroting van de biodiversiteit voor een gebiedsgerichte aanpak. Wij willen inzetten op verbinding en samenhang tussen de verschillende leefgebieden met de nadruk op versterking, systeemherstel en kwaliteit van de leefomgeving.

Om de biodiversiteit te verbeteren is het belangrijk om te zorgen voor een brede basis. De voedselpiramide maakt dat zichtbaar. De basis daarvan wordt gevormd door kruiden, struiken en bomen in een gebied. Een toename van het aantal (bloeiende) plantensoorten heeft positieve gevolgen voor het aantal insecten en bodemorganismen. Daarvan profiteren vogels en zoogdieren omdat er meer verscheidenheid aan voedsel is. Als de basis van dit systeem onvoldoende is, heeft dat grote gevolgen voor de diversiteit in een gebied. Dit is één van de belangrijkste oorzaken van verarming van de natuur. Daarom liggen juist daar mogelijkheden, ook in dit gebied, ten aanzien van natuurherstel en versterking van de biodiversiteit. Veel van de voorstellen van het Groene Genootschap richten zich dan ook versterking van groei en bloei van graslanden en bermen.

3.2 Educatie

Voor veel inwoners van de steek rond Appingedam is Ekenstein en Rusthoven een populair wandelgebied. Ouders met kinderen komen er graag voor een bezoek aan de kinderboerderij of de speeltuin, waarna zij vaak nog een rondje door de omgeving lopen. Uit gesprekken met die vaste bezoekers blijkt dat er veel belangstelling is voor het groen en het landschap in het gebied. Er is kennelijk behoefte aan extra informatie over de natuur maar ook zeker over de geschiedenis van Ekenstein en Rusthoven. Daarom wil het Groene Genootschap meer aandacht voor 'educatie' in deze omgeving. Zo kunnen het plaatsen van informatieborden en het organiseren van excursies leiden tot meer bewustwording en misschien ook participatie.

4 Beheer

4.1 Water

Op de kaart hieronder is te zien dat er in het gebied geen gebrek is aan water. Overal zijn waterlopen zichtbaar: vooral sloten, maar ook bredere waterpartijen, met name in het landgoed Ekenstein. Deze blauwe 'aders' met hun oevers vormen belangrijke verbindingen in het hele natuurgebied. Alle watergangen vallen onder het waterschap Noorderzijlvest. Daarbij gaat het voornamelijk over het water zelf. Het beheer van alle oevers en slootkanten wordt uitgevoerd door de verschillende eigenaren van hun terrein. Het waterschap ziet vooral toe op het waterpeil en de doorstroom en is uiteindelijk verantwoordelijk voor de kwaliteit van het water. Al het overtollige regenwater dat in het gebied terecht komt, stroomt uiteindelijk in het Damsterdiep. Ten noorden van de N360 is er sprake van éénrichting verkeer: door hoogteverschillen stroomt er alleen water uit het gebied. Door middel van stuwen kan het peil van het water in dat gebied worden beïnvloed. De pachter van die terreinen bedient deze stuwen.

In een gesprek met vertegenwoordigers van het waterschap kwamen de volgende zaken aan de orde.

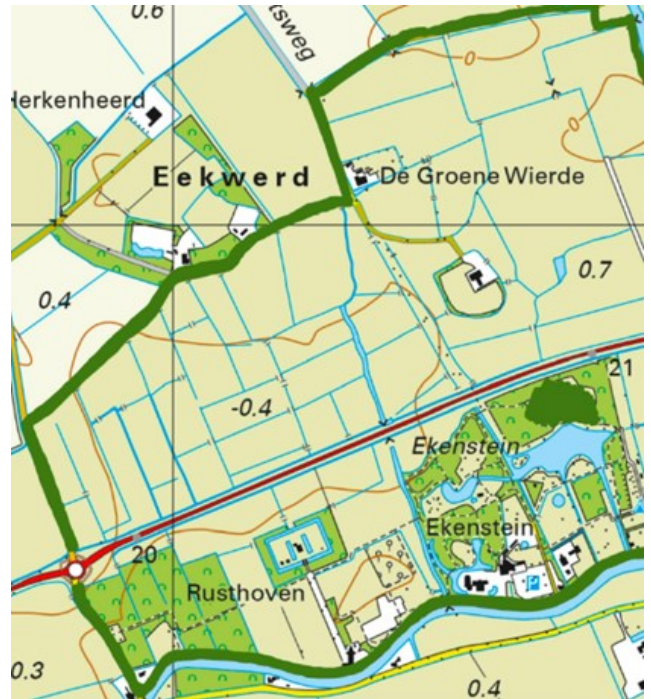
Aandachtspunten:

1. **Stuwen** Het waterschap gaf aan dat er gekeken moet worden naar (de volgorde van) de stuwen, om de regulering van het waterpeil mogelijk te kunnen verbeteren.
2. **Waterkwaliteit en biodiversiteit** Er is weinig zicht op de kwaliteit van het water in het gebied. Wij zijn geïnteresseerd in de diversiteit van het leven in de sloten, met name in het weidegebied: welke waterplanten en dieren komen daar voor? Dat betekent dat er geïnterviewd moet worden. We zoeken, samen met het waterschap, naar mogelijkheden om dat onderzoek te combineren met slootexcursies voor basisschoolleerlingen.
3. **Rusthoven** Het waterschap gaf aan dat het waarschijnlijk beter is voor Borg Rusthoven om water in te nemen aan de noordzijde van de tuin vanwege betere waterkwaliteit. Deze mogelijkheid onderzoeken.

4.2 Bermbeheer

Net als sloten verbinden wegbermen natuurgebieden met elkaar. Dat geldt ook zeker in dit gebied, dat wordt doorsneden en omringd door allerlei wegen. Op het kaartje hiernaast is te zien om welke wegbermen het gaat. Deze bermen vallen onder het beheer van de gemeente Eemsdelta.

De gemeentelijke wegbermen werden tot voor kort niet gemaaid maar geklepeld. Een klepelmachine hakt het maaisel in kleine stukjes, die in de wegberm blijven liggen. Die plantenresten vormen een viltlaagje op de bodem. Dat verstikt de bodem enigszins. Uit die resten komen bovendien veel voedingsstoffen vrij, die vervolgens weer in de grond terechtkomen. Bepaalde planten houden van zo'n voedingsrijke bodem, zoals brandnetels en kweekgras. Dit soort planten overheersen al snel en verdringen tenslotte de meeste bloeiende kruiden. Ook voor veel bijen en vlinders en andere insecten loopt het slecht af in een geklepelde berm. Bij iedere klepelgang sterven grote aantallen insecten.

De gemeente Eemsdelta maakt daarom een nieuwe start rond het maaibeleid. Het is de bedoeling dat het klepelen de komende jaren wordt vervangen voor zogenaamd ecologisch beheer: het 'maaien en afvoeren'. Daarbij wordt het gras op een andere manier kort gehouden en het maaisel zoveel mogelijk uit de berm verwijderd. Dit gebeurt niet om de zes weken, maar twee maal per jaar. De invoering van dit nieuwe beleid zal zeker enkele jaren in beslag nemen. Allereerst zijn er een aantal gebieden aangewezen, waar geëxperimenteerd wordt met ecologische maaibeheer. Ook de groen aangegeven wegen op het kaartje hiernaast vallen binnen deze gemeentelijke pilot.

Onderzoek heeft laten zien dat maaien en afvoeren al binnen enkele jaren verbeteringen oplevert. Dat is bijvoorbeeld zichtbaar aan de bermen van de provinciale weg 360 die langs Ekenstein loopt. De provinciale wegbeheerders maaien daar sinds 2020 twee keer per jaar de hele berm. Nu al zie je dat door deze ecologische aanpak bloeiende kruiden er meer kans krijgen. Het is te hopen dat de bermen door de nieuwe aanpak rondom Ekenstein en Rusthoven ook die verbetering laten zien. Dan lopen er al snel weer echt bloeiende groene aders door dit gebied. Het is wel belangrijk om de ontwikkeling van de bermen goed te volgen. We willen, in overleg met de gemeente, een deel van die monitoring voor onze rekening nemen. Hierbij denken we aan planmatige inventarisatie met gebruik van de zogenaamde Nectarindex. Met die methode weet een onderzoeker al vrij snel welke kruiden er voorkomen en wat dat betekent voor de mogelijke diversiteit van insectensoorten.

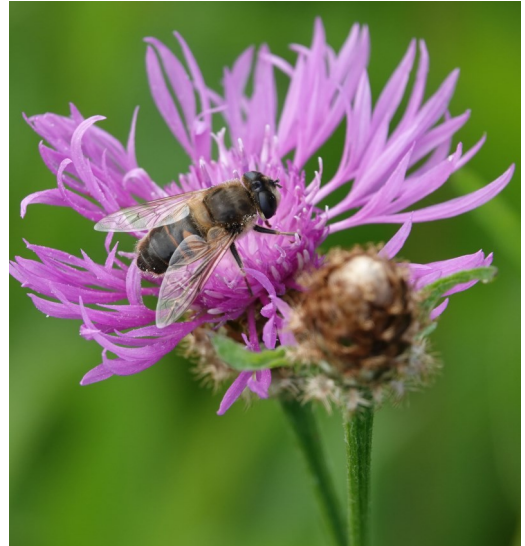
Aandachtspunten:

1. **Kaart** Samen met de gemeente een kaart maken, waarop is aangegeven welke bermen in het gebied onder de pilot in vallen het gebied.
2. **Monitoring** Effecten van het bermbeheer volgen door gemeente en Het Groene Genootschap.
3. **Sinusbeheer** Uiteindelijk ook sinusbeheer in dit maaibeleid opnemen.
4. **Zaaioproef** Het is te overwegen om op verschillende plaatsen zaai-experimenten uit te voeren, bijvoorbeeld door na gedeeltelijk afplaggen een inheems zaaimengsel in te zaaien.

4.3 Graslanden

Hooilanden

Rondom de borgen Rusthoven en het park Ekenstein liggen graslanden die als hooilanden beheerd worden. Dat wil zeggen dat de pachter daar twee keer per jaar maait en al het maaisel afvoert. Deze ecologische vorm van beheer wordt hier al meer dan twintig jaar toegepast. Dat heeft tot gevolg dat de bodem in deze hooilanden langzaam steeds een beetje minder voedingsstoffen bevat. Door deze verschraling zijn er jaarlijks meer bloeiende kruiden in de hooilanden te vinden. Het huidige maaibeleid heeft dus een gunstige invloed op de biodiversiteit. Door hier nog een aantal beheermaatregelen aan toe te voegen kunnen we die gunstige ontwikkeling en verder natuurherstel van de hooilanden nog wat versnellen.

Aandachtspunten:

1. Gefaseerd maaien

Bloemen zijn voor insecten niet alleen belangrijk als voedsel, maar ook bij de voortplanting. Het gras en de kruiden zijn een soort kraamkamer. Ze bevatten eieren, larven en poppen van allerlei soorten insecten. Als het hele perceel gemaaid wordt, zijn die verdwenen en bovendien verdwijnt dan ook het meeste voedsel voor de overblijvende insecten. Door gefaseerd maaien kunnen deze gevolgen tegengegaan worden. Bij gefaseerd maaien blijft er bij iedere maaibeurt een deel van het grasland staan (10% tot 25%). Deze vorm van ecologisch maaibeheer is wat ons betreft onderwerp van gesprek met Staatsbosbeheer en de pachter van deze terreinen.

2. Zaaiproeven

De verschraling van de hooilanden zorgt voor een toename aan bloeiende kruiden. De toename verloopt echter erg langzaam. Daarom willen we onderzoeken hoe dat proces enigszins versneld kan worden. Het versnelt kruidenrijk maken van graslanden is erg actueel onder ecologische boeren en mede daarom onderwerp van gericht wetenschappelijk onderzoek. Onderzoekers vergaren hierover daardoor steeds meer kennis. Interessant is bijvoorbeeld het veldonderzoek rond het gebruik van een strokenfrees. Een speciale machine maakt daarbij smalle groeven in het grasland waarin gelijktijdig zaden van kruiden in gezaaid worden.

Ook leden van het Genootschap experimenteren inmiddels al twee seizoenen met zaaiproeven. Het eerste jaar werden op kale plekken zaden van inheemse planten (onder andere rolklaver, wilde peen en knoopkruid) ingezaaid. Dit jaar is er meer gericht geëxperimenteerd met diverse zaadmengsels van wilde planten die hier thuis horen. Deze keer is er vooral gezaaid in molshopen en kale plekken in de hooilanden. Komend jaar hopen we de resultaten van deze proeven te zien en daarvan verslag te doen.

3. Plaatsen van grotere insectenhotels

Het bieden van meer nestgelegenheid van insecten, zoals kleinere bijen- en wespesoorten, draagt bij aan de biodiversiteit van een gebied zoals dat van de hooilanden. Daarom zijn er in het vroege voorjaar van 2023, bij wijze van experiment, twee kleine insectenhotels geplaatst in het gebied. Eén daarvan staat tussen de hooilanden vlakbij de oude steenfabriek. Enkele maanden na de plaatsing bleek een behoorlijk deel van de holtes van dit hotel bezet te zijn. Ook het andere insectenhotel (bij de heuvel in het park Ekenstein) bleek druk gebruikt te worden door kleine bijen- en wespesoorten.

In navolging van deze proefopstellingen lijkt het een goed idee om op twee plaatsen tussen de hooilanden grotere insectenhotels te plaatsen. Daarbij valt te denken aan vaste opstellingen op robuuste funderingen en een breed dak. Binnen zo'n constructie is ook meer plaats voor nog meer variaties aan materialen met gaatjes en holtes.

4. Aanleg heggen en hagen

De afgelopen vijftig jaar zijn er vele honderden kilometers heggen en hagen verdwenen uit het Nederlandse landschap. Vaak had dit te maken met schaalvergroting in de landbouw, aanleg van wegen en soms werden hagen verwijderd omdat ze 'in de weg stonden'. Heggen en hagen spelen een belangrijk rol in de biodiversiteit. Niet alleen voor zangvogels en insecten, maar ook voor reptielen en kleine zoogdieren. Daarnaast vormen heggen en hagen veilige verbindingswegen tussen verschillende landschapselementen. Daarom willen wij meer van dit soort elementen aan het gebied toevoegen. Hier en daar kunnen we struwelen aanvullen, maar er zijn ook plaatsten waar mogelijk een nieuwe haag van meidoorn, sleedoorn en hondsroos geplaatst kan worden.

5. Plas dras

Een aantal plekken in de hooilanden zijn erg vochtig. Dat betekent dat het maaien daar soms moeilijk is of uitgesteld moet worden. Op één plaats achter de borg Rusthoven is daardoor een plaats ontstaan waar al langere tijd niet gemaaid kon worden. We willen graag de mogelijkheid onderzoeken om op die plaats, door het verdiepen van juist die plek, een poel aan te leggen. Zo'n nieuw landschapselement zou een waardevolle aanvulling kunnen zijn voor het hele gebied, met name dan voor amfibieën, reptielen en stellopers.

6. Jacobskruiskruid

Deze plantensoort verspreidt zich de laatste jaren sterk. We moeten voorkomen dat deze plant zich teveel in hooilanden vestigt. Hooi met teveel Jacobskruiskruid is mogelijk schadelijk voor het vee.

4.4 Weilanden

De grazende koeien zijn het grote verschil tussen de hooilanden en de weilanden aan de noordkant van de rijksweg N360. Een groot deel van het jaar gebruikt de pachter die graslanden als extensief weidegebied. Maar daarnaast maait hij die graslanden twee keer per jaar en voert het maaisel af.

Tussen en rondom de weilanden liggen veel sloten, deels verland, deels met water en rietzomen. Vooral die rietzomen zijn tijdens de broedtijd rijk aan kleine zangvogels, zoals rietzanger, bosrietzanger, karekiet en zelfs blauwborst. In de weilanden broeden, behalve een enkele tureluur verder geen weidevogels. In de winter zijn er veel eenden en ganzen te zien.

Zowel de hooilanden als de weilanden zijn eigendom van Staatsbosbeheer, die het beheer heeft uitbesteed aan de pachter. Om meer over het beheer van deze graslanden te kunnen vertellen eerst iets over *natuurtype* en *beheertypen*. Alle natuurgebieden in Nederland zijn ingedeeld in 17 verschillende 'natuurtypen'. Ieder natuurtype heeft zijn eigen kenmerken, zoals de vegetatie, de vochtigheid of de voedselrijkdom. Een paar voorbeelden van bekende natuurtypen: droge heide, open duinen, vochtige bossen en vogelgraslanden. Ieder natuurgebied vraagt om een eigen vorm van beheer. Daarom worden er binnen elk van de natuurtypen één of meerdere 'natuurbeheertypen' onderscheiden. In totaal zijn er 49 natuurbeheertypen, ieder met een eigen code. Iedere provincie bepaalt in het zogenaamde 'Natuurbeheerplan' in welke gebieden natuurbeheerders subsidie kunnen krijgen voor een bepaald beheertype. In ons gebied zijn 7 verschillende beheertypen toegekend aan Staatsbosbeheer. In het kaartje is te zien welke beheertypen gelden in het gebied Ekenstein, Rusthoven en omgeving.

- Beheertypen in eigendom van Staatsbosbeheer
- 1 = Zilt- en overstromingsgrasland (code N12.04)
 - 2 = Kruiden- en faunarijkgasland (code N12.02)
 - 3 = Glanshaverhooiland (code N12.03)
 - 4 = Kruiden- en faunarijke akker (code N12.05)
 - 5 = Vochtig bos met productie (code N16.04)
 - 6 = Dennen-, eiken en beukenbos (code N15.02)
 - 7 = Hoogstamboomgaard code (L01.09)

Ieder deel van het weidegebied vraagt dus om een apart soort beheer. Het is ons niet duidelijk waarin die verschillen tot uiting komen en of er onderzoek gedaan wordt naar de resultaten van het beheer.

Hoewel we zelf geen inventarisaties hebben uitgevoerd, zien wij weinig verschil in vegetatie tussen de verschillende weilanden. Het lijkt zelfs dat de verscheidenheid en diversiteit van kruiden in het weidegebied achterblijft bij die in de hooilanden rond Rusthoven. Vandaar dat we graag in gesprek gaan rond een aantal beheermaatregelen.

Aandachtspunten:

1. **Omvorming** Maatregelen om de hooilanden en weilanden (iets versneld) om te vormen naar meer kruidenrijk grasland.
2. **Sloten en taluds** Optimaliseren van ecologisch maaibeleid slootwallen.
3. **Onderzoek** naar mogelijke subsidies voor de pachter om het weidegebied kruidenrijker te maken.
4. **Regeling** van waterstand t.b.v. vochtige weilanden.
5. **Monitoring** Verbeterde monitoring van kruiden en vogels in het gebied (toegankelijkheid bespreken).
Denk ook aan inzet van drones t.b.v. jonge reeën en weidevogels.
6. **Insectenhôtels** De eerder geplaatste insectenhôtels vervangen voor grotere exemplaren.

4.4 Park Ekenstein

De historische buitenplaats Ekenstein vormt een belangrijk onderdeel van ons gebied. In de negentiende eeuw werd hier door de invloedrijke tuinarchitect en ‘aanlegger van buitens’ Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) een park in landschapsstijl aangelegd. Ondanks diverse wijzigingen zijn de kenmerkende slingerpaden en vijverpartijen, opgeworpen hoogtes en boonvormige perken nog (gedeeltelijk) aanwezig. Het gehele complex van huis, park, schathuis met dienstwoning en veeschuur is sinds 2005 een rijksmonument. De negentiende-eeuwse parkaanleg speelde hierin een belangrijke rol. Zo werd de buitenplaats Ekenstein van algemeen cultuurhistorisch belang geacht omdat het “een der weinige in Groningen overgebleven Roodbaardparken” betreft.

In 1985 werd het landgoed Ekenstein uitgebreid met een nieuw parkdeel met daarin een grote vijver, een heuvel en wandelpaden. Het oorspronkelijke park met veel oude bomen veranderde inmiddels op veel plaatsen van aangelegd park naar meer natuurlijk bos met onderbegroeiing, omgevallen stammen en een bijzondere kruidenlaag met veel stinzenplanten. Het enigszins verwilderden van het park had voordelen voor de biodiversiteit. Maar het verdwijnen van de oorspronkelijke historische parktuin was uiteindelijk aanleiding voor het ontwikkelen van plannen rond het herstel van het park.

Uiteindelijk leidde die plannen in 2024 tot het al eerder genoemde Masterplan. Leden van het Groene Genootschap kregen gelegenheid opmerkingen te maken over het toen gepresenteerde Voorlopig Ontwerp met daarin een herstelplan voor het Roodbaard park. In het plan zien wij veel veranderingen die een gunstige invloed hebben op de biodiversiteit in het landgoed (en omgeving), zoals het uitbaggeren van de vijvers en het herstellen van de historische tuin achter de borg Ekenstein. Maar er zijn ook zorgen, onder andere rond het kappen van bomen in de oude Roodbaardtuintuin.

Aandachtspunten:

1. **Evenwicht** Bij herstel Roodbaard tuin streven naar evenwicht tussen huidige situatie en gewenste herstel van zichtlijnen en padenstructuur, met name met betrekking tot de aanwezige bomen.
2. **Paden** Verharding en breedte van paden in overeenstemming met huidige karakter van het park.
3. **Stinzenplanten** Meer inzet op behoud en beheer.
4. **Ecologisch maaibeleid** Heuvel in het recreatiebos: voortzetten en verbeteren (sinusbeheer)
5. **Vijvers** op diepte brengen door uitbaggeren (o.a. ten behoeve van watervleermuizen)
6. **Nestkasten** ophangen (met bijbehorende controle en onderhoud)
7. **Inventarisatie** holtes in oude bomen i.v.m. vleermuizen en wilde honingbijen.
8. **Beplanting** langs N360 bestaat voornamelijk uit eik en opslag van es. Deze beplanting is van belang als afscherming van de snelweg. In de toekomst andere boomsoorten selecteren en hier en daar aanvullen met struiken.
9. **Informatie** bordjes plaatsen bij bijzondere bomen.

4.5 Boomgaard Ekenstein

De huidige boomgaard, eigendom van Staatsbosbeheer, vormt al eeuwen de toegang vanuit Wirdum naar Ekenstein. Behalve deze cultuur-historische waarde, heeft de boomgaard vooral ook een landschappelijke waarde. Het is een veel gelopen route van bezoekers die hun Ekenstein-wandeling uitbreiden naar het gebied van de boomgaard, de weilanden en de bosjes bij de Bolhuislaan.

De fruitbomen zijn geplant in de jaren '80 en '90. Veel soorten zijn afkomstig uit de Betuwe. De bomen zijn voorzien van labels met nummers en er is een beschrijving van soorten. Er blijken veel dezelfde rassen te staan. Slechts enkele daarvan zijn Groninger rassen zoals Reinette van Ekenstein, Valkappel, Zoete en Groninger Kroon.

Het voortbestaan van de boomgaard wordt bedreigd door verwaarlozing. Eerder hielden schapen het gras in de boomgaard kort. Nu dat niet meer gebeurt, raakt de boomgaard sterk verruigd. De bomen zijn slecht onderhouden en vaak verkeerd gesnoeid (meer gericht om zoveel mogelijk vruchten te krijgen). Daardoor zijn er veel horizontale takken. In enkele gevallen zijn bomen zelfs ingestort door gebrek aan onderhoud.

Tijdens de Natuurwerkdag 2024 is, op initiatief van Het Groene Genootschap, het noodzakelijke maaiwerk rondom de fruitbomen uitgevoerd om de verruiging tegen te gaan en kruiden meer kans te geven. Hierbij hebben Staatsbosbeheer, COSIS Ekenstein, gemeente Eemsdelta, pachter, buurman en een aantal enthousiaste vrijwilligers een belangrijke rol gespeeld.

Aandachtspunten:

1. **Planning** Een plan opstellen voor het duurzaam beheer van de boomgaard. In ieder geval twee maal per jaar. maaien en afvoeren, tweede maal vlak voor het plukseizoen. Denk voor beheer aan opzetten van vrijwilligersgroep voor hulp bij langjarig onderhoud / beheer.
2. **Doelen** Per boom dient een uiteindelijk doel bepaald te worden bijv. fruitproductie, biodiversiteit, landschappelijke waarde.
3. **Onderhoud** Het wegwerken van het achterstallig onderhoud (5-jarenplan opstellen). Onderhoud dient in eerste instantie gericht te worden op behoud van de bomen.
4. **Wandelpad** verbeteren en onderhouden.
5. **Boombescherming** verwijderen indien toekomstig beheer dat toe laat.
6. **Maaibeleid** tweemaal per jaar maaien en afvoeren, tweede maal vlak voor het plukseizoen.
7. **Open plaatsen** in de boomgaard opvullen door aanplant hoogstam Groningse rassen.
8. **Struweel** beheren langs de randen beheren: o.a. wilgen knotten, meidoorns vrijstellen. Aan westzijde nieuw struweel aanplanten bijvoorbeeld meidoorn, sleedoorn ten behoeve van insecten, zoogdieren en nestgelegenheid voor vogels.
9. **Oversteek** Veilige oversteek van park Ekenstein naar boomgaard realiseren.
10. **Insectenhotel** plaatsen in de boomgaard.

4.6 Steenfabriek Rusthoven

In de omgeving van Appingedam en Delfzijl stonden diverse steenfabrieken. Deze industrie is in de tweede helft van de vorige eeuw langzaam maar zeker verloren gegaan. De steenfabriek Rusthoven werd in 1965 gesloten.

Van de vele plannen om het fabrieksterrein anders te gebruiken in uiteindelijk niets terecht gekomen. Daardoor raakte de fabrieksgebouwen, waaronder de unieke ringoven steeds meer in verval. Uiteindelijk kwam de fabriek en het omliggende terrein in 2019 in bezit van het Groninger Landschap. Deze organisatie heeft

veel gedaan om het terrein weer goed en vooral veilig toegankelijk te maken voor de bezoekers. De resten van de gebouwen die konden blijven staan zijn gefixeerd, de ringoven is zo goed mogelijk hersteld, het terrein is opgeruimd en tenslotte is er een grote appelboomgaard aangelegd. Door het plaatsen van informatieborden krijgen bezoekers veel informatie over de geschiedenis van de steenfabriek. Sinds 2023 is het terrein weer voor bezoekers toegankelijk.

Op het terrein van de fabriek neemt de ringoven een prominente plaats in. Deze ringoven is een belangrijke plek voor vleermuizen, die deze ruimte vooral gebruiken als overwinteringsplaats. Ieder jaar tellen deskundigen 's winters hoeveel vleermuizen er verblijven en welke soorten er voorkomen. De tellingen laten zien dat er, na de restauratie van de oven, iedere winter meer vleermuizen verblijven, waaronder ook een aantal zeldzame soorten. Het Groninger Landschap heeft een voorlopig beheerplan samengesteld. Uitgangspunt van dat plan is het vergroten van de biodiversiteit en natuurbeleving. De leden van het Groene Genootschap kregen de gelegenheid opmerkingen te maken bij dit beheerplan. Uit die opmerkingen en uit de gesprekken die we met vertegenwoordigers van het Groninger Landschap hebben gevoerd, komen de volgende punten naar voren.

Aandachtspunten:

1. Maaibeleid

Het terrein van de steenfabriek is grotendeels omgeven door de hooilanden van Staatsbosbeheer. Ook rond de steenfabriek en de ringoven is veel (verruigd) grasland aanwezig, dat direct aansluit bij die hooilanden. Daarom is het van belang dat ook daar ecologisch maaibeheer plaats vindt. Daarmee wordt bovendien de huidige verruiging tegen gegaan. We hopen dat de boomgaard kan worden ingezaaid met inheemse kruidensoorten, zodat er uitwisseling kan ontstaan met de omringende graslanden.

2. Insectenhotels

Dit voorjaar plaatsen wij, in overleg met Groninger Landschap, een klein insectenhotel in de buurt van de boomgaard. Eventueel kunnen we dit insectenhotel op termijn vervangen voor een groter exemplaar.

3. Nestkasten

We stellen voor om in de ruïnedelen een nestkast voor steenuilen te plaatsen.

4. Zitgelegenheid

In het terrein ontbreken zitgelegenheden voor de wandelaars. Uit gesprekken met bezoekers blijkt dat daar wel behoefte aan is. Ons voorstel is om een bank of een picknicktafel te plaatsen in de buurt van de boomgaard. Van daaruit is er zich op de omgeving, de borg Rusthoven en het fabrieksterrein.

4.7 Bosjes Staatsbosbeheer

Langs de Bolhuislaan en de Eekwerderweg staan verschillende bosjes die allemaal eigendom zijn van Staatsbosbeheer. De bossen variëren wat in leeftijd, maar de meeste hogere bomen zijn zeker zo'n dertig jaar oud. Het grootste bosje nabij de borg Rusthoven is enkele jaren geleden sterk uitgedund vanwege de essentaksterfte. Daardoor kon zich daar de struiklaag goed ontwikkelen. Tegelijkertijd treedt er wat verrijking op. Er zijn groepsgewijs nieuwe bomen aangeplant, maar de ontwikkeling van die herbplanting is matig. De open plek rondom de picknicktafel wordt twee keer per jaar gemaaid. Ook de kruidenrand langs de paden, die in daar overigens in matige conditie zijn, wordt laag gehouden.

Staatsbosbeheer heeft vorig jaar onderhoud gepleegd in de bosjes aan de Bolhuislaan. De bosrand langs het wandelpad naar Wirdum is aangepakt en er is onlangs, met enig machinaal geweld, een nieuw schouwpad aangelegd.

Aandachtspunten:

1. **Paden** onderhoud en renovatie paden
2. **Onderhoud** Onder begroeiing uitdunnen en open plekken creëren
3. **Nestkasten** ophangen (+ controle en beheer)
4. **Maaibeleid** omgeving picknickplaats
5. **Picknickplaats** eventueel picknicktafel bijplaatsen en vuilnisbak plaatsen?

Inventarisaties

Eerder in dit stuk kwamen de inventarisaties van soorten al kort aan de orde. Het afgelopen jaar zijn we gestart met het tellen van vogels, vleermuizen en planten in het gebied. Bij de vogeltelling ging het om de vraag welke soorten vogels er in het voorjaar in het gebied nestelen. Die broedvogelinventarisatie vond plaats in de maanden april, mei en juni. Er werd zes keer geteld. De telling van 2024 kwam uit op 49 broedvogelsoorten. Deze inventarisatie was bedoeld als zogenaamde nulmeting. Dat is een telling die aan het begin van een project wordt uitgevoerd en dient als uitgangspunt voor de volgende jaren. Door de telresultaten van volgende jaren steeds met die nulmeting te vergelijken, kun je volgen hoe met de vogelsoorten in dit gebied gaat. Dat betekent dus dat deze tellingen ieder jaar moet worden georganiseerd. Tijdens twee andere tellingen werd ook het aantal vleermuizen geïnventariseerd en er werd gekeken naar de stinzenplanten en de bloeiende kruiden in de hooilanden. Om de biodiversiteit in de verschillende terreinen te volgen, moeten we doorgaan met deze inventarisaties. Het Groene Genootschap moet daarvoor hulp hebben van vrijwilligers, maar af en toe zullen ook professionele tellers moeten aansluiten. Daarvoor zoeken we ondersteuning bij de betrokken eigenaren van de terreinen.

Aandachtspunten:

1. **Inventarisaties** van vogels, planten, vleermuizen en waterleven structureel organiseren
2. **Ondersteuning** van gemeente, Groninger Landschap en Staatsbosbeheer bij het organiseren van tellingen.

Invasieve exoten

In veel natuurgebieden is er steeds meer aandacht voor zogenaamde invasieve exoten. Dat zijn nieuwe soorten planten en dieren die hier van oorsprong niet voorkwamen. Een aantal van die nieuwe soorten vormen een bedreiging voor de anderen die hier van nature voorkomen. De exoot verdringt die soorten en neemt hun plaats in. In het gebied rond de steenfabriek komt bijvoorbeeld veel Reuzenberenklauw voor. Deze planten groeien snel en overwoekeren in korte tijd andere planten in hun omgeving. Bovendien kunnen ze zich ook nog eens snel verspreiden. Daarom doen vrijwilligers van het Groninger Landschap hun best om die verspreiding tegen te gaan. Dat doen ze door (een deel) van de planten nog voor de bloei af te knippen. Ondanks die werkzaamheden verspreidt deze plantensoort zich steeds verder. Ook in de wegbermen en in de bosjes van Staatsbosbeheer staat veel Reuzenberenklauw. Daarom dringen wij aan op een gezamenlijke actie om dat te voorkomen. Vrijwilligers van het Groene Genootschap kunnen daarbij extra ondersteuning bieden.

Aandachtspunten:

1. **Vrijwilligers** Voorkomen dat de Reuzeberenklauw zich verder verspreiden in de terreinen.
2. **Andere soorten** Ook invasieve plantensoorten volgen en verspreiding tegen gaan (bijvoorbeeld Japanse duizendknoop).
3. **Jacobskruiskruid** (geen invasieve soort), voorkomen dat deze plant zich teveel in hooilanden vestigt.

Informatie

Op het terrein van de oude steenfabriek zijn een aantal informatieborden geplaatst. Bezoekers krijgen zo achtergrondinformatie over de geschiedenis van de fabriek en de totstandkoming van het huidige terrein. Wat het Groene Genootschap betreft: een goed voorbeeld doet goed volgen. Door in het hele gebied dit soort borden te plaatsen kunnen wandelaars meer te weten komen over de rijke historie van de oude borgen en tuinen maar ook over de natuur op verschillende plekken in ons gebied.

Daarnaast wil het Groene Genootschap meer informatie delen met wandelaars en bezoekers, maar zeker ook met omwonenden van de gebieden rond Ekenstein en Rusthoven. Er verschijnt vier keer per jaar een nieuwsbrief, waarin we de lezers informeren over activiteiten, zoals excursies en Natuurwerkdagen. Maar ook nemen we daarin op leuke weetjes over de natuur in het gebied.

Aandachtspunten:

1. **Nieuwsbrief** die vier keer per jaar verschijnt en wordt rondgestuurd naar partners en belangstellenden.
2. **Info** Plaatsen van informatieborden, bijvoorbeeld bij de borg Rusthoven en bij de insectenhôtels.
3. **Contact** Structureel contact met bewoners van het gebied en omstreken.

5 Educatie

5.1 Excursies

We willen op verschillende manieren mensen laten kennis maken met de natuur in het gebied rond Ekenstein en Rusthoven. Eén daarvan is het organiseren van excursies, die zich (meestal) richten op een bepaald onderdeel van de natuur in het gebied. In eerste instantie kiezen we daaruit de volgende onderwerpen:

- 1 Voorjaar: "Vroege vogels", rond zonsopgang, gericht op met name broedvogels en vogelgeluiden.
- 2 Zomer: "Planten en insecten", rond de heuvel en in de hooilanden
- 3 Zomer: "Vleermuizen", met ondersteuning van deskundigen van de Vleermuiswerkgroep
- 4 Herfst: "Paddenstoelen", met ondersteuning van deskundigen van het KNNV

Daarnaast zijn er plannen op in de zomer natuur- en cultuurwandelingen te organiseren voor gasten van de camping naast het landgoed Ekenstein.

5.2 Onderwijs

Het Groene Genootschap wil zich daarnaast graag op kinderen en het onderwijs richten. Vorig jaar werd er al een activiteit voor basisscholen georganiseerd die geheel in het teken stond van planten in het park. Dat soort activiteiten willen we graag jaarlijks herhalen. Daarnaast denken we aan het ontwikkelen van lesbrieven, wandelingen met QR-codes, workshops en praktijkdagen. Onze werkgroep zoekt voor het organiseren van deze activiteiten hulp van het IVN, studenten en vrijwilligers.

Bovendien zijn er contacten met de campus Eemsdelta om leerlingen van het voortgezet onderwijs zelfstandig onderzoek te laten doen voor bijvoorbeeld het sector- of profielwerkstuk.

Aandachtspunten:

1. **Excursies** Programma maken voor excursies in samenwerking met o.a. Vleermuiswerkgroep en KNNV.
2. **Onderwijs** Samenwerking zoeken met vrijwilligers van o.a. IVN en KNNV ter voorbereiding van activiteiten met scholen.

5 Financiën

Het Groene Genootschap realiseert zich dat voor het realiseren van de aandachtspunten in dit plan geld nodig is. Van de Gemeente Eemsdelta hebben we het afgelopen jaar subsidie gekregen vanuit “Wijkbudget” en “Bewonersinitiatieven”. Van dit geld kunnen we een aantal van ons wensen waar maken, zoals het plaatsen van grotere insectenhôtels, experimenten rond het zaaien en maaien en, in zeer beperkte mate, vormen van beheer. Daarnaast hebben we ook enig budget voor promotie en advies. Maar het is duidelijk dat er meer subsidies nodig zijn om de verbeteringen in dit gebied vorm te geven. In de komende tijd gaan we, mede naar aanleiding van dit plan, opnieuw in gesprek met de gebiedseigenaren. De financiering van verbeterpunten zal dan zeker aan de orde komen.

Een belangrijk punt van zorg is het langjarig beheer en onderhoud van de landschapselementen in het gebied. Een éénmalige subsidie kan in eerste instantie leiden tot een nieuw startpunt voor wat betreft systeemherstel en kwaliteitsverbetering van de natuur. Maar om de effecten van die maatregelen op langere termijn te garanderen moeten eigenaren vaak extra werkzaamheden in het gebied blijvend uitvoeren. Pas als ook daarvoor financiële dekking gevonden kan worden, kunnen we spreken van een toekomstbestendig beheer. Daarom moeten we gezamenlijk streven naar een degelijke meerjarenplanning voor het hele gebied.

